

space (on a flat paper surface). The author points out the relevance of verbal designations of spatial characteristics and relationships.

Keywords: correctional education, children with intellectual disabilities, spatial orientation, spatial relations and characteristics.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2016 р.

Статтю прийнято до друку 31.10. 2016 р.

Рецензент: д.пед.н., проф. Супрун М.О.

УДК 378.22 : 376

Пахомова Н. Г., Пахомова В. А.

ІНТЕГРАТИВНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

У статті висвітлена необхідність інтеграції медико-психологічних, педагогічних і юридичних знань в процесі підготовки фахівця до роботи в умовах інклюзії. Розкрито сутність поняття «інтеграція». З'ясовано, що система інтеграції складових є множиною елементів, які знаходяться у відношеннях і зв'язках один з одним й утворюють певну цілісність, єдність. Схарактеризовані рівні інтеграції медичних, психологічних, педагогічних і юридичних знань при підготовки фахівця до організації корекційного процесу в умовах інклюзії.

Проаналізовані прийоми та засоби інтеграції складових при підготовки фахівця у ВНЗ. Обґрунтована необхідність інтегративної підготовки фахівця як основи результативності і успішності інклюзивного навчання.

Ключові слова: інтегративна підготовка, корекційний педагог, інклюзивна освіта, корекційна робота.

Інтеграція як процес створення цілісної і багатовимірної картини світу та провідний методологічних принципів освіти стимулює теоретичні та прикладні розробки, що забезпечують змістову і процесуальну сторону навчання, виховання і розвитку особистості. Про актуалізацію інтегративних тенденцій свідчать дослідження філософських основ інтеграції (С. Клепко та ін.), дидактичних (С. Гончаренко, І. Козловська, О.Савченко та ін.) та психологічних (І. Бех, Т. Яценко та ін.) засад. Дослідженню теоретичних основ і організаційно-методичних аспектів розвитку інтеграції знань в умовах професійної підготовки фахівців присвячені праці А.Бєляєвої, В.Беспалько, С. Гончаренко, Ю. Жидецького, Я. Кміта, С. Клепко, Е. Коваленко, О. Шевнюк та ін.

Запровадження інклюзивної освіти, як сучасної моделі здобуття якісної освіти дітьми з особливостями психофізичного розвитку, що відкриває шлях до реалізації прав і можливостей кожної людини передбачає не лише рівний доступ до навчання, виховання і реабілітації, але й потребує забезпечення кваліфікованими педагогічними кадрами. Основними завданнями інклюзивного навчання, які повинні вирішувати навчальні заклади та освітні установи є забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їх здібностей; створення освітньо-корекційного і реабілітаційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів з особливими потребами; створення позитивного мікроклімату в закладі з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями; забезпечення диференційованого психолого-педагогічного і корекційного супроводу таких дітей; надання консультативно-просвітницької (психолого-педагогічний, медичний і юридичний аспекти) допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальних планів та програм навчання. Отже, складність і багатогранність навчально-виховної діяльності в умовах інклюзивної освіти вимагає від корекційного педагога інтегративних медико-психологічних і педагогічних знань та вмінь аналізувати патологічні явища психофізичного розвитку, психолого-педагогічні особливості психічного і мовленнєвого розвитку, що підвищує ефективність та результативність діагностичної, реабілітаційної, пропедевтичної, корекційної та консультативно-просвітницької діяльності. У зв'язку з цим, виникає необхідність формування нової генерації корекційних педагогів, які здатні надавати кваліфіковану допомогу особистості з порушеннями психофізичного розвитку у створенні умов для її успішної соціалізації та самореалізації, що передбачає педагогічну, медичну, психологічну та юридичну підготовку на рівні вимог сучасності.

Дослідженню різних аспектів організації та вдосконалення корекційної роботи присвячені фундаментальні роботи зарубіжних і українських вчених В. Бондаря, І. Дмитрієвої, М. Малофєєва, С. Миронової, Н. Назарової, В. Синьова, Є. Синьової, В. Тарасун, Л. Фомічової, М. Шеремет та ін. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, поза увагою дослідників залишається проблема інтеграції педагогічних, психологічних, юридичних і медичних знань в процесі організації інклюзивної освіти. Відтак,

особливого значення набуває застосування інтегративних медико-психологічних і педагогічних знань в умовах інклюзії. Тому *метою* є аналіз інтегративної підготовки корекційних педагогів, як основи готовності до роботи в умовах інклюзивної освіти. *Завданнями* є: аналіз та обґрунтування змістової складової інтегративної підготовки корекційних педагогів.

Інтеграція (від лат. integer – цілий, integratio – відновлення, відбудова, заповнення, доповнення) – це стан внутрішньої цілісності, зв'язності диференційованих частин і функцій системи. Інтеграція – об'єднання елементів у цілісність, вища форма взаємодії, яка передбачає не тільки взаємовплив і взаємозв'язок, а й взаємопроникнення елементів [1, 356].

У контексті нашого дослідження ми розглядаємо інтеграцію як природний динамічний процес, що включає взаємопроникнення та взаємозв'язок елементів, розділів і цілих дисциплін на основі системного і всебічного розкриття процесів і явищ, спрямованих на забезпечення цілісності знань та умінь. Таким чином, інтегративний підхід в освіті – підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність. Результатом інтегративного підходу можуть бути цілісність знань різних видів – цілісність знань про дійсність; про природу; з тієї чи іншої освітньої галузі; предмета, курсу, розділу, теми. Інтегративний підхід реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки інтеграції їх на основі спільних для всіх предметів понять, застосуванню методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень, що спрямовують навчальний процес на об'єднання знань [4].

Відтак, інтеграція може розумітися як інтегративний процес, що веде до інтегративного продукту, коли досягається новий рівень системної цілісності об'єктів, що виявляють системні властивості цілого.

Удосконалення підготовки фахівців, що зазначені в нормативних документах (Закон України «Про вищу освіту»; наказ МОН України від 26.01.2015 №47 «Про особливості формування навчальних планів на 2015/2016 навчальний рік»; лист МОН України від 11.03.2015 №1/9-120 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін»; лист МОН України від 13.03.2015 №1/9-126 «Щодо особливостей організації освітнього процесу та формування навчальних планів у 2015/2016 навчальному році»), вимагає планування навчальних дисциплін і практик в обсязі трьох і більше кредитів ЄКТС, а їх кількість на навчальний рік не повинна перевищувати шістнадцяти (вісім на семестр). Аналіз переліку дисциплін і практик, наявних у навчальних планах підготовки бакалаврів зі спеціальності «Корекційна освіта» до 2015 року (відповідно затверджених ОПП і ОКХ) засвідчив неможливість повного збереження всього переліку навчальних дисциплін в контексті виконання нових вимоги. Отже, організація навчального процесу у ВНЗ на засадах інтеграції набуває актуальності та є вимогою часу.

Теоретичне обґрунтування інтегративних компонентів в освіті, їх наукова обробка є однією з необхідних умов оновлення навчального процесу, зокрема у вищій школі. Оскільки відбір принципів освіти здійснюється на основі принципів науковості, прогностичності, зв'язку з життям, професійної спрямованості навчання, доцільно акцентувати увагу, на такому аспекті як єдиний підхід не лише до змісту інтегративних знань, а й до навчального процесу в цілому. Одним із важливих аспектів дидактики є визначення принципів формування змісту освіти (предметний, модульний тощо). Загальнометодологічні принципи відбору змісту освіти інтеграції складових фахової підготовки передбачають професійно спрямований характер навчального матеріалу, його гуманістичну спрямованість змісту, зв'язок теорії з практикою, наголос на системних, фундаментальних знаннях, інтегративність дисциплін, розвивальний характер навчання, взаємозв'язок та взаємообумовленість предметів професійної підготовки тощо.

Зміст інтегративної підготовки, згідно з загально-педагогічними дослідженнями проектування змісту освіти, можна розглядати з трьох позицій: 1) як педагогічну модель соціального замовлення; 2) як дидактичну модель навчальної дисципліни (програми і плани); 3) як навчальні матеріали (посібники, тексти лекцій, розробка окремих модулів, тем тощо) (В. Зверєва) [2, с. 29]. Оскільки тенденція до інтеграції знань на сучасному етапі реформування професійної освіти є актуальною, то сьогодні найбільшій деталізації інтеграції медико-психологічної, педагогічної і юридичної складових потребують саме її змістова та технологічні форми.

Упровадження інтегративних процесів у навчально-виховну роботу вишу зумовлює необхідність

вироблення її спеціальних характеристик, які б відображали специфіку (мету, завдання, зміст, форми, методи тощо) педагогічної діяльності. Цільові характеристики, як доречно зазначають І. Козловська, Ю. Тюнников та ін., дозволяють встановити, з якою педагогічною метою здійснюється інтеграція, її зміст (формування світоглядних понять, формування системи наукових понять про окремі об'єкти) [3; 6].

До *змістовних характеристик* належать логіко-змістова структура інтегративних процесів, їх різномірні елементи, рівні, масштаби та форми інтеграції. Ці процеси суттєво залежать від того, які елементи беруть участь в інтеграції та які виникають внаслідок інтеграції. Елементами інтеграції можуть слугувати уявлення, поняття про властивості тіл та речовин, світоглядні ідеї тощо. *Структурні характеристики* інтегративних процесів відображають їх певну послідовність. Послідовністю інтегративних процесів можна вважати сукупність розміщення взаємодіючих елементів або циклу дисциплін, у межах якої здійснюється інтеграція. *Процедурні характеристики* інтегративних процесів дозволяють уявити ту сукупність способів, засобів, прийомів і форм організації, шляхом яких вони здійснюються [3, с. 119].

Залежно від особливостей взаємодії й рівня інтегрованого змісту міждисциплінарних зв'язків, освітні системи поділяють на: *інтегровані*, де елементи інтеграції використовуються епізодично і задаються ззовні; *інтегральні*, що характеризуються гнучкою системою структурування змісту навчального процесу, модернізація елементів якого здійснюється не тільки за предметним і комплексним, а й за об'єктним і проблемним принципами; *інтегративні*, які передбачають створення нового змісту (що виходить за межі існуючих предметів) і структури на основі різних типів – інтеграції зовнішньої і внутрішньої, змістової і процесуальної [4].

До складових механізму впровадження інтеграції у навчально-виховний процес можна віднести *прийоми та засоби інтеграції*. Прийоми – це логічні операції, що приводять до взаємодії різномірних елементів процесу навчання (різні види узагальнення, аналіз перспективності та результативності корекційного процесу, екстраполяції, конкретизації, моделювання тощо). До *засобів інтеграції відносимо* способи включення студентів у процес оволодіння навчальним матеріалом, серед яких виділяємо комплексні завдання, постановку завдань і запитань, вправи тощо. До засобів інтеграції у навчально-виховному процесі відносять і систематизацію наукових понять; виділення в єдиній системі знань фундаментальних, генералізуючих понять; реалізацію ідеї наступності знань, акцентування перспективних та ретроспективних ліній розвитку науки та переконання студентів у прогностичних можливостях систематизованих, інтегрованих знань; використання проблемного викладу навчального матеріалу (О. Мисечко).

Упровадження інтегративних методів навчання та інтеграції змісту знань вимагають, у свою чергу, вдосконалення та перегляду існуючих форм навчання. На перше місце, крім інтегрованих лекцій, виходять такі форми занять, як інтегровані семінари, інтегровані (узагальнюючі) практичні та лабораторні заняття. Цінний педагогічний досвід містить розробки міжпредметних лекцій, конференцій, факультативів, проте вони далеко не вичерпують можливостей інтегрованих форм навчання. У зв'язку з відведенням більшості навчального часу на самостійну та індивідуальну роботу виникає необхідність перегляду форм і методів її організації і перевірки. Складним і неоднозначним завданням є пошук оптимального співвідношення між традиційними та інтегрованими формами навчання. Інтегровані лекції, семінарські і практичні заняття дають можливість використати значні резерви окремих методик у їхньому поєднанні. На заняттях такого типу студенти отримують ґрунтовні знання про складні об'єкти, використовуючи інформацію з різних навчальних дисциплін, розширюються можливості для синтезу знань, формування умінь їхнього переносу однієї галузі в іншу. Це стимулює аналітико-синтетичну діяльність студентів, розвиває потребу системного підходу до об'єктів пізнання, формує вміння аналізувати та порівнювати складні процеси, явища об'єктивної дійсності. В результаті цього досягається інтегративне цілісне сприйняття дійсності як необхідна передумова формування наукового світогляду людини.

Таким чином, якість професійної підготовки, а отже й професійної освіти, визначається нині не лише кількістю і змістом предметів, формами та методами організації навчального процесу, а й розвитком і стимулюванням у майбутніх фахівців пізнавальної активності та прагнення до пошукової діяльності, формування здатності до інтегративності мислення, творчої самостійності й ініціативи, які розглядаються як підґрунтя до інтеграції складових професійної підготовки.

Отже, інтегративна підготовки фахівця до роботи в умовах інклюзивної освіти частіше здійснюється на інтегративно-предметній основі як найбільш розповсюджена. Побудова навчального процесу на інтегративно-

предметній основі передбачає наявність різних рівнів інтеграції, причому кожен рівень, залежно від конкретних умов, може мати декілька етапів. Внутрішня інтеграція забезпечує органічну єдність відокремлено предметних знань, усуває другорядний навчальний матеріал та враховує профіль (напрямок підготовки) вищого навчального закладу.

Інтеграція в межах навчальних предметів загальної підготовки (гуманітарного та соціально-економічного циклу) передбачає єдиний підхід до вивчення гуманітарних і природничих дисциплін системи підготовки корекційного педагога, зв'язки між елементами знань предметів цього циклу. На цьому рівні формується система гуманітарних загальнокультурних знань студентів як база для засвоєння професійних знань.

Інтеграція цієї системи та медико-біологічних і спеціальних (психолого-педагогічних) дисциплін формує систему медико-біологічних, загальнопедагогічних, загальнопсихологічних і спеціальних знань, тобто той (часто базовий) компонент професійних знань, що необхідні для їх розвитку. Інтеграція методів, прийомів і форм навчання забезпечує процесуальний аспект інтегративного підходу до професійної підготовки. Таким чином, концепція інтеграції знань на основі теорії дидактичної інтеграції має підстави бути цілісною дидактичною системою предметно-інтегративного навчання у системі професійної підготовки корекційного педагога до роботи в умовах інклюзії.

Отже, впровадження інтегративних дисциплін на основі ЄКТС повинно забезпечити цілісність і системність всіх складових підготовки та має здійснюватися з урахуванням традицій, незаперечних здобутків та переваг вітчизняної системи освіти в підготовці фахівців. Подальше реформування нормативної бази вищої освіти є обов'язковою умовою переходу до нової системи організації навчання. Очевидно, що виникає потреба в перегляді навчальних планів закладів, оскільки навчальний план – це основний нормативний документ, що визначає організацію навчального процесу. Перегляд наявних, проектування нових навчальних планів відповідно до вимог майбутніх освітніх стандартів потребує узгодження з раніше напрацьованими технологіями навчання, управління навчальною діяльністю, відповідними традиціями ВНЗ.

З метою дотримання ряду вимог щодо проектування організації освітнього процесу у ВНЗ під час планування процесу інтегративної підготовки майбутнього дефектолога доцільно врахувати такі рекомендації.

По-перше, навчальний план підготовки за спеціальністю повинен містити відомості про обсяги дисциплін в умовних залікових кредитах, кожен з яких відповідає 30 годинам навчального навантаження студента. По-друге, перелік рекомендованих дисциплін повинен мати ступінь обов'язковості та послідовності засвоєння. По-третє, з метою покращення рівня професійної підготовки, вводити інтегровані курси за рахунок об'єднання і укрупнення дисциплін та дати можливість обирати і коригувати їх ВНЗ в залежності від спеціальності та спеціалізації. По-четверте, вбачаємо за доцільне планувати програму фахового навчання корекційного педагога так, щоб на ранніх стадіях підготовки бакалавра забезпечити студенту ефективні можливості зміни індивідуальної траєкторії навчання: перейти на іншу спеціальність (напрямок підготовки). Безперечно, що такі зміни допустимі лише у виключних випадках. Як зазначає О. Спірін, досвід організації навчання у вітчизняних ВНЗ свідчить, що є окрема, незначна за кількістю категорія студентів, які за різних обставин не змогли своєчасно й адекватно визначити майбутні професійні вподобання. Такі студенти змушені вже на перших курсах навчання переривати підготовку та наступного року заново вступати до ВНЗ або переходити на нижчий курс за іншим профілем з причин неузгодженості переліку або змісту дисциплін. Це призводить до подовження термінів перебування студента у ВНЗ, що, серед іншого, в умовах бюджетного фінансування не сприяє ефективному використанню державних коштів у галузі вищої освіти [5, с. 270].

По-п'яте, особливості використання кредитної системи як сучасної навчальної технології вимагають збільшення частки самостійної роботи студентів за рахунок суттєвого зменшення аудиторного навантаження. У викладача насамперед зменшується кількість часу для інформування студентів, за традиційного лекційно-семінарського навчання постає проблема якісного подання матеріалу. Єдиний шлях – інтенсифікувати процес навчання за рахунок інтегративного підходу, переорієнтувати характер лекційних занять з традиційного на оглядово-настановний; у проведенні семінарських занять та лабораторних робіт перенести акцент з репродуктивної діяльності студентів на інтегративно-пошукову, творчу, які б спонукали до формування інтегративного мислення. За таких вимог функції викладача трансформуються з репродуктивно-інформаційних на консультативно-інтегративні, організаційні тощо.

Відтак, обов'язковою складовою організаційної роботи викладача є добре розуміння суті інтегративного підходу до навчання в умовах реформування, проведення пропедевтичної роботи зі студентами щодо мотивації інтегративно-предметного навчання, володіння ефективними формами, методами та засобами організації інтегративної початкової діяльності.

Таким чином, складність і різноаспектність корекційної навчально-виховної діяльності в умовах інклюзії підтверджує актуальність і необхідність інтеграції медико-психологічних, педагогічних і юридичних знань в професійній діяльності педагога, що передбачає знання і вміння розпізнавати органічні та функціональні порушення психофізичного розвитку, володіння прийомами і методами їх усунення і корекції, спеціальних методів виховання і навчання дітей з різною нозологією, проводити профілактичну роботу з попередження і подолання неуспішності дітей в навчально-виховному процесі, знання психологічних особливостей дітей і дорослих із обмеженими психофізичними можливостями, з діагностико-корекційного консалтингу (управління діагностико-консультативним і корекційним процесом) тощо. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні інтеграції медико-психологічної, педагогічної і юридичних складових у оволодіння знаннями з діагностико-корекційного консалтингу.

Використана література

1. **Енциклопедія освіти** / [гол. редактор В.Г. Кремень] / Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. **Зверева В. И.** Образовательная программа школы : структура, содержание, технология разработки / В. И. Зрев. – М. : Образоват. центр пед.поиск, 1998. – 175 с.
3. **Козловська І. М.** Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи: монографія / І. М. Козловська / [за ред. С. У. Гончаренка]. – Львів : Світ, 1999. – 302 с.
4. **Пахомова Н. Г.** Теорія і практика професійної підготовки логопедів у ВНЗ : монографія / Н. Г. Пахомова – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 346 с.
5. **Спірін О. М.** Теоретичні та методичні основи кредитно-модульної системи навчання майбутніх учителів інформатики : дис... д-ра наук : 13.00.04 / Спірін Олег Михайлович. – К., 2009. – 495 с.
6. **Тюнников Ю. С.** Методика выявления и описания интегративных процессов в учебно-воспитательной работе СПТУ/ Ю. С. Тюнников. – М. : АПН СССР, 1988. – 117 с.

References

1. **Entsiklopediya osviti** / [gol. redaktor V. G. Kremen] / Akad. ped. nauk Ukrayini. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s. (ukr).
2. **Zvereva V. I.** Obrazovatel'naja programma shkoly : struktura, sodержanie, tehnologija razrabotki / V. I. Zvrev. – M. : Obrazovat. centr ped.poisk, 1998. – 175 s. (rus).
3. **Kozlovskaja I. M.** Teoretyko-metodolohichni aspekty intehtratsii znan uchniv profesiino-tekhnichnoi shkoly: dydaktychni osnovy: monohrafiia / I. M. Kozlovskaja / [za red. S. U. Honcharenka]. – Lviv : Svit, 1999. – 302 s. (ukr).
4. **Pakhomova N. H.** Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky lohopediv u VNZ : monohrafiia / N. H. Pakhomova – Poltava : PNPU imeni V.H.Korolenka, 2013. – 346 s. (ukr).
5. **Spirin O. M.** Teoretychni ta metodychni osnovy kredytno-modulnoi systemy navchannia maibutnix uchyteliv informatyky : dys... d-ra nauk : 13.00.04 / Spirin Oleh Mykhailovych. – K., 2009. – 495 s. (ukr).
6. **Tjunnikov Ju. S.** Metodika vyjavlenija i opisanija integrativnyh processov v uchebno-vospitatel'noj rabote SPTU/ Ju. S. Tjunnikov. – M. : APN SSSR, 1988. – 117 s. (rus).

Пахомова Н.Г., Пахомова В.А. Интегративная подготовка специалиста к работе в условиях инклюзии.

В статье освещена необходимость интеграции медико-психологических, педагогических и юридических знаний в процессе подготовки специалиста к работе в условиях инклюзии. Раскрыта сущность понятия «интеграция». Установлено, что система интеграции составляющих включает множество элементов, которые находятся в отношениях и связях друг с другом и образуют определенную целостность, единство. Специальные характеристики интегративного процесса (цель, задачи, методы, формы и т.д.) отображают специфику педагогической деятельности. Определены три позиции содержания интегративной подготовки педагогов. Охарактеризованы уровни интеграции медицинских, психологических, педагогических и юридических знаний при подготовке специалиста к организации коррекционного процесса в условиях инклюзии. Проанализированы приемы и средства интеграции составляющих подготовки специалиста в ВУЗ. Обоснована необходимость интегративной подготовки специалиста, как основы результативности и успешность инклюзивного обучения.

Ключевые слова: интегративная подготовка, коррекционный педагог, инклюзивное образование, коррекционная работа.

Pakhomova N.G. Pakhomova V.A. The integrative training of specialist to work in conditions of inclusion.

The article describes the necessity of integration medical and psychological, pedagogical and legal knowledge in the process of preparation of the expert to work in the conditions of inclusion. The essence of the concept of "integration" is disclosed. It is established that the system of integration of components includes a plurality of elements that are in relationships and connections with each other and form a certain integrity and unity. Special features of the integrative process (goals, objectives, methods, forms, etc.) reflect the specifics of pedagogical activity. Three positions of content of integrative preparation of pedagogues are identified. The levels of integration of medical, psychological, educational and legal knowledge in the preparation of the expert to the organization of the correctional process in conditions of inclusion are characterized. Methods and means of integration of the